

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ТА КОНЦЕПТ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті розглядаються спільні та відмінні характеристики лексико-семантичного поля та концепту.

Ключові слова: *лексико-семантичне поле, концепт.*

The article deals with the common and different characteristic features of lexical semantic field and concept.

Key words: *lexical semantic field, concept.*

Останнім часом все актуальнішими стають когнітивістські праці, що базуються, як правило на інтуїтивних критеріях. Попередні ж дослідження у яких уже було напрацьовано методикау визначення складових – стосувались семантичного поля. Поняття лексико-семантичного поля (ЛСГ) ввели до обігу семасіології німецькі мовознавці Г.Іпсен і Й. Трір. Лінгвісти по-різному визначають поняття семантичного поля, але більшість з них сходяться на тому, що вихідним підґрунтям для розуміння сутності семантичного поля є наявність системної організації слів, які входять до цього поля. Когнітивна наука стосується дослідження пізнання (когніції) і пов'язаних із ним процесів і структур категоризації та концептуалізації [1: 213]. На думку М.Поста, семантика сцен і фреймів Ч.Філмора є продовженням за нових обставин та в новому інтелектуальному контексті старої ідеї, а саме теорії лексичного поля [2: 36]. Згадані теорії різняться лише напрямком дослідження, причому можна зробити висновок, що теорія фреймів є її доповненням. На нашу думку, найбільш перспективним має бути спроба об'єднаного підходу до дослідження лексичних угруповань. Тому метою даної статті є зіпівставити характерні ознаки лексико-семантичного поля та концепту, що проводиться вперше.

Лексико-семантичне поле – парадигматичне об'єднання лексичних одиниць різних частин мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісеми). Структура ЛСП має центр і периферію, яка водночас члениться різними лексико-семантичними групами. Лексико-семантична група (ЛСГ) визначається як семантичне об'єднання слів (парадигм) однієї частини мови [3: 49]. Когнітивний підхід передбачає категоризацію світу, який сприймається індивідом, в процесі якої він бачить подібність одних предметів та явищ на противагу розбіжності інших. У такий спосіб мовець групує в своїй свідомості предмети та явища взявши за основу їх спільні та відмінні риси, базуючись на попередньому досвіді та знаннях про оточуючий світ. М.М. Полюжин [4: 107] дає таке визначення категоризації – це головний спосіб надати сприйняттю світу упорядкований характер, систематизувати певним чином те, що спостерігається, і побачити в ньому подібність одних явищ на противагу розбіжності інших. На відміну від традиційного розуміння категорій аристотелевого типу, де має місце виділення необхідних і достатніх для кожного її члена властивостей, у когнітивній лінгвістиці все ширшого визнання набувають ідеї про те, що при виділенні категорії людина керується простими, звичними для неї уявленнями про єдність і цілісність категорії на базі об'єднання подібності її членів з певної точки зору, причому подібності, яка виражає її різну міру щодо порівнюваних одиниць. Ця теорія отримала назву **теорії прототипів**, і відповідно до неї цілісність категорії визначається рівнянням її членів на кращий зразок — прототип, який концентрує у собі максимально очевидні ознаки категорії. *Звідси й виділення у ній прототипного ядра та периферійних відхилень від нього [4: 108].* **Тобто концепт, як і лексико-семантичне поле, має польову структуру, яка включає ядро, основний склад, периферію.** При цьому і концепт, і поле за Й. Тріром включають різночастинімовні категорії. Тобто вони є різночастинімовними.

Лексико-семантичне поле та концепти мають ієрархічну будову. ЛСП складається з лексико-семантичних груп, а – ЛСГ із менших за обсягом мікросистем – синонімічних рядів, антонімічних пар, гіперо-гіпонімів тощо. Концепти ж утворюють **ієрархічно** організовану концептосферу як

загальнонаціональної мови, так і особистих когнітивних структур. З одного боку, людина опановує мову, зокрема її словниковий запас, і приєднується тим самим до колективного досвіду мовної спільноти, серед якої вона проживає, та людства в цілому. З іншого боку, в мисленні кожної людини існує своя концептосфера, елементи якої за своїм змістом можуть дещо відрізнятися від концептів, що входять до концептосфери загальнонаціональної мови, оскільки індивідуальній свідомості притаманна певна вибірковість, що визначається умовами побуту, загальним кругозором, професійними та віковими інтересами людей. З цього випливає, що концепти, вступаючи між собою в асоціативні зв'язки в пам'яті мовця, формують організаційну структуру лексико-семантичної системи.

Основною **відмінністю** семасіології від ономасіології – це напрямок дослідження. На противагу структурній лінгвістиці, коли ми говоримо про когнітивну лінгвістику, то в ній простежується схематизація досвіду у фреймах. Тобто інформація, яка є на даний етап у голові мовця, а не у словниковій дефініції, як передбачає семасіологія. З цього приводу Ч.Філмор також зауважив, що фрейм слова набагато ширший і різноманітніший, ніж його визначення. Якщо дефініція слова виступає як щось фіксоване, статичне, то фрейм є мобільною структурою репрезентації знань, де об'єднуються знання мовні й немовні, семантичні й прагматичні. Тобто **концепт представлений у свідомості мовців, а поле має мовне вираження**. Ч. Філмор вважає, що різниця між теорією лексичного поля й теорією семантики фреймів полягає у місці концентрації пошуку структури — мовній системі чи поза нею [5: 62].

При різних підходах до концепції значення теорія лексичних полів та семантика сцен і фреймів подібні до того, як вони визначають значення слова. Й.Трір, основоположник лексичної теорії поля, писав: "У системі все отримує зміст тільки з цілого. Значить, слова тієї чи іншої мови не є відособленими носіями змісту, кожне з них, навпроти, має зміст тільки тому, що його мають також і інші, суміжні з ним слова" [Трір, цит. по: 6: 106]. Заперечуючи статус слова як самостійної одиниці, Й.Трір вважає, що значення слів визначається всією структурою поля. Це зауваження перегукується з думкою когнітивіста

Ч.Філмора про те, що якщо людина розуміє окреме слово, то вона активізує якусь сцену на її окрему частину. Інакше кажучи, знання значень окремих слів можливе тільки при попередньому усвідомленні фактичного відношення, яке вони визначають [5: 55].

Одним з найважливіших положень когнітивної семантики є те, що кожна природна мова пропонує свою власну категоризацію світу. Якщо попередники теорії когнітивної семантики вважали, що семантичні явища повинні вивчатися окремо від специфічних культурних фонових фактів і мовців, то в когнітивній лінгвістиці, навпаки, у семантичних дослідженнях мають враховуватися фони досвіду й культури носіїв мови. Тобто концепти – це певною мірою лексико-семантичні поля, але які мають ще етно-національну специфіку. Підтвердження даної точки зору знаходимо також в А.П.Бабушкіна «Концепт — це будь-яка дискретна змістовна одиниця колективної свідомості, яка відображає предмет реального або ідеального світу і зберігається в **національній** пам'яті носіїв мови у вербально позначеному вигляді [7: 28].»

Фрейм виступає у ролі концептуальної основи, яка стоїть за конкретним словом певної мови. Фрейм конкретизує те, що для певної культури характерне, типове, а що ні. Він нагадує шаблон. Міняються лише час, дата та місце. Наприклад, якщо носій мови почує таке словосполучення „*du bist wohl [als Kind] zu heiß gebadet worden*“, або „*du bist auf dem falschen Dampfer*“, він зорієнтується і зрозуміє їх як фразеологізми, перший з яких тлумачиться „*du bist wohl nicht recht bei Verstand*“, а другий „*du denkst etwas Falsches*“. В той же час іноземець, який вивчає німецьку мову, але даних ф.о. не знає – зрозуміє дане словосполучення буквально, оскільки такого аналогу в його рідній мові немає.

Дані фразеологізми можуть вживатись в різних контекстах, але завдяки стереотипу, який присутній у свідомості носіїв німецької мови – значення його є зрозумілим. Тобто фрейми організовують наше розуміння навколишнього світу, а тим самим і звичну свідомість.

Теорію фреймів на прикладі концепту інтелект можна зобразити наступним чином. Концепт інтелект реалізується у фреймі інтелектуальна діяльність. Інтелектуальна діяльність включає різні слоти.

Слот що? – *Begabung, Talent, Einsicht, Gabe*, тобто слот **Verstand** (розум).

Слот який? – *durchdacht, bedacht, begabt, genial, belesen*, тобто слот **klug** (розумний).

Слот як? – *durchdacht, clever, begabt, genial, intelligent*, тобто слот **klug** (розумно).

Слот що робити? – *ahnen, beachten, meinen, nachdenken, begreifen, sich besinnen, nachgrübeln, nachsinnen, überlegen, überdenken*, тобто слот **denken** (думати).

Подібне поєднання різнотипних слотів в кінцевому результаті складають фрейм (сукупність) інтелектуальної діяльності, слоти якого відповідають окремим одночастиномовним ЛСГ, які складають разом поле інтелекту, що співвідноситься з концептом інтелектуальної діяльності.

Отже, сказане вище можна підсумувати наступним чином. Найбільшу частину знань ми отримуємо через їх опис у словниках, тобто **вербальним шляхом**. При цьому **доступ до семантики можливий через структуру нашої свідомості**, оскільки за кожним словом стоїть втілена ним когнітивна структура [4: 112], що ще раз доказує перспективу лише об'єднаного підходу до дослідження мови. Тобто оскільки ономазіологія немає чітких методів за якими можна виокремити концепт, описати його межі, оскільки ніхто не досліджував свідомість мовців, то, на нашу думку, доцільно використати семасіологічний метод, який базується на мовному прояві цієї свідомості. Виходячи з цього у перспективі слід описати концептополе інтелекту та виділити його складові частини.

Література

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006.- 716.

2. Post M. Scenes- and Frames Semantics as a Neo-Lexical Field Theory // Understanding the Lexicon: Meaning, Sense and World Knowledge in Lexical Semantics / Ed. by W. Hülsen and K. Schulze. – Tübingen: Niemeyer, 1988. – P. 36-47.

3. Степанова Г.В., Шрам А.Н. Введение в семасиологию русского языка.- Калининград, „Калининградская правда“, 1980.-72с.

4. Полложин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: Монографія. - Ужгород: Закарпаття, 1999. - 240 с.

5. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. XXIII. – С. 52-92.

6. Васильев Л.М. Теория семантических полей // Вопросы языкознания. – 1971. - №5. – С. 105 – 113.

7. Бабушкин А.П. Объективное и субъективное в категоризации мира // Общие проблемы строения и организации языковых категорий: Материалы научной конференции. – М.: РАН, 1998.- С.28-31

Будучи немалою мірою пов'язаною з дослідженням лексичних полів, концептуалізація фрейма має і ряд відмінностей, основні з яких (с.166) Ч.Філмор зводить до таких: "Теорія лексичних полів відрізняється від семантики фреймів перш за все своєю схильністю до дослідження груп лексем Заради них самих та інтерпретацією лексико-семантичних галузей як власне мовних феноменів. Семантика фреймів допускає можливість знання мовцями повною мірою змісту слів, які входять до певної сфери лексики, навіть за умови відсутності знань інших слів цієї сфери або лише деяких з них ... у цілому найсуттєвішим є те, що семантика фреймів допускає їх існування, кожен з яких має єдиного представника у сфері лексики — можливість, яка в принципі відкидається теорією лексичного поля" [Филлмор 1988,61—62]. Звідси правомірно говорити про фрейм одного єдиного слова, оскільки за ним стоїть сума деяких знань, яка представляється словником при тлумаченні цього слова, а в тексті, як письмовому, так і усному, — контекстом (в широкому розумінні). **Різниця між теорією лексичного поля й теорією семантики фреймів полягає у місці концентрації пошуку структури — мовній системі чи поза нею** [Филлмор 1988, 62]. с.166

Було в анотації, але вирішив вирізати

Спільними ознаками є: і ЛСП і концепт включають різночастиномовні категорії, мають ієрархічну будову та польову структуру (ядро, основний склад, периферію). Серед відмінних можна назвати такі: концепт представлений у свідомості мовців, а поле має мовне вираження; концепт належить до концептуальної, а семантичне поле до мовної картини світу; концепти мають етно-національну специфіку, поле не має; ЛСП можна виокремити користуючись словниками, а концепт як правило дедуктивним шляхом.

Their common features are: lexical semantic field and concept include different parts of speech; have hierarchical and field (core, central structure, periphery) structures.

Among the different features are: concept is present in the speaker's consciousness; lexical semantic field is expressed through the language; concept belongs to the conceptual world-image, lexical semantic field to the linguistic world-image; concepts have national specifics, lexical semantic field doesn't; semantic field can be singled out by using dictionaries but concept, as a rule is singled out by the deductive method.